

Enciklopedijski pregled povijesti poljske književnosti

Tea Rogić Musa

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

tea.rogic@lzmk.hr

SAŽETAK: U radu se donosi pregled povijesti poljske književnosti, sastavljen kronološkim književnopovijesnim načelom, te načinjen za potrebe enciklopedijskoga pregleda. Vrste podataka i njihova obradba prilagođeni su stoga žanru opće enciklopedije i njezinoj makropedijskoj strukturi. Svrha je takva sveobuhvatna pregleda istodobno sažet a sadržajan uvid u središnji tijek poljske nacionalne književnosti, s obzirom na njezina ključna književnopovijesna razdoblja, protagoniste i kanon književnih djela. Iako recepcijski usmjeren didaktično, enciklopedijski je osmišljen kao riznica temeljnoga polonističkoga književnopovijesnoga znanja.

Ključne riječi: poljska književnost; povijest književnosti; opća enciklopedija

1. Uvod¹

1.1. Julije Benešić i Zdravko Malić: dvije vizije hrvatske književnopovijesne polonistike

U hrvatskoj kulturi nemoguće je govoriti o poljskoj književnosti bez znanja o radu i baštini Julija Benešića. Važno je stoga ukratko opisati o kakvu je iznimnu i za hrvatsku polonistiku presudnom pojedincu riječ. Naime, u sastavu svake nacionalne književnosti, pa i hrvatske, djelo pojedinca ne može biti drugo doli djelić mozaika, šire slike nacionalne kulture i identiteta. Na takav je status osuđeno i djelo najznatnijega među književnicima pa kako ne bi bilo djelo književnoga feljtonista, esejista, prevo-

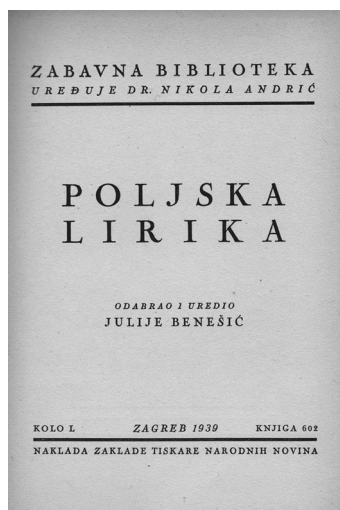
¹ Razmatranja o Juliju Benešiću i Zdravku Maliću rasvjetljaju izvore iz kojih su se crpili podatci i interpretacije za enciklopedijski pregled. Dopune i reinterpretacije uobičajen su dio leksikografske prilagodbe budući da enciklopedijska natuknica, makar i makropedijska, ne može biti strukturirana kao znanstveni književnopovijesni rad; otud može biti pojednostavljivanja i sažimanja, nužna u postizanju preglednosti velike količine kvalitativno zahtjevnih podataka, unutar književnopovijesne sinteze u enciklopediji.

ditelja, posrednika između različitih kultura, koji je usto znatne godine proveo izvan domovine. Upravo je takva recepcijska sudbina Julija Benešića, središnje osobnosti hrvatsko-poljskih književnih veza prve polovice XX. stoljeća. Polonistika u opusu Julija Benešića tema je kojoj prijeti izvjesna opasnost da se razlije preko granica uvodnoga razmatranja, štoviše potencijal joj je takav da nudi povlašten uvid u književni život hrvatske kulture međuratnoga razdoblja. Benešić je zoran primjer književnoga radnika čiji se literarni i općenito duhovni i intelektualni duh očitovao u nekoliko područja kulture, od književnosti i jezikoslovlja do kazališta i prevodilaštva. Ni u jednoj fazi i ni u jednom području djelovanja nije bio među pukim organizatorima književnoga života, nerijetko zaslužnim pojedincima, ali u književnosti zapravo diletantima, prosječnim literatima koji manjak stvaralačke energije nadoknađuje prisutnošću u javnom životu. Benešićevi projekti pripadaju najvažnijim epizodama hrvatske kulture toga doba – on u tim procesima nije puki promatrač nego pionir i vizionar. Njegova je vizija, sudeći prema uvidu u cjelinu njegova opusa, zapravo jednostavna, a opet nesvakidašnje ambiciozna. Ta jedna karakteristična osobina jako će utjecati na odabir tema kojima se kao književni povjesničar bavio i na ukupan pristup književnoj građi. Naime, iako pripadnik drugoga naraštaja hrvatskih modernista, Benešić ne baštini sve odlike esteticističkoga umjetničkoga svjetonazora, ali jednu važnu značajku ipak da – romantičan pogled na književnost, ali ne u stvaralačkom smislu (iako o njegovu pjesništvu sud tek treba donijeti, jer je recepcijski posve zane mareno do danas) nego u smislu znanja o književnosti. Romantičnost Benešićeva pogleda na književnopovijesni posao, nesvakidašnje idealiziran pogled na osjećaj odgovornosti prema književnim zadaćama, sve to Benešića čini reprezentativnim predstavnikom srednjoeuropskoga modernizma, sa svim njegovim plemenitim zadaćama, ali i s ponekim idejnim promašajima, čega dakako ni Benešić za svojega burnoga vijeka nije bio lišen.

Benešićev odnos prema nacionalnom identitetu presudno je utjecao na njegov stvaralački habitus. Stanovita demokratičnost u stajalištu prema narodu i narodnome izrazito se odrazila na oblikovanje njegove posredničke uloge između dviju kultura. U svojoj osobi i djelu sintetizirao je neočekivane krajnosti – iako izvrstan poznavatelj novije i moderne hrvatske književnosti, silnu je energiju unio u rad na prijevodima djela starih hrvatskih pisaca; iako duboko uronjen u domaću kulturu, jezik i tradiciju, imao je odsudnu ulogu u povezivanju hrvatske sa stranom kulturom, i to kulturom s kojom hrvatska sredina ima više razlika nego sličnosti. Agilnost s kojom je Benešić pristupao svojim književnim zadaćama nadmašuje sve srodne pokušaje i ostvarenja u naraštaju kasnih modernista.

Tijekom svojega filološkoga vijeka Benešić je prevodio dvije vrste tekstova: remek-djela kanonskih poljskih pisaca (nad kojima je radio godinama i stalno ih prepravljao), smatrajući to svojim najvažnijim književnim i kulturnoposredničkim poslom, no preveo je i niz kraćih djela, u hrvatskoj sredini slabije poznatih autora, koji-

ma se bavio iz polonofilskoga nagnuća. U polonističkom opusu posebno mjesto ima *Poljska lirika*, hrestomatija pet stoljeća poljske književnosti, pothvat koji je ujedinio i ostvario sve prevodilačke ciljeve, komunikacijske, pragmatične, estetske i spoznajne. Predgovor u toj zbirci ključan je za razumijevanje Benešićeva pogleda na povijest poljske književnosti.

J. Benešić (ur.), *Poljska lirika*, Zagreb 1939.

Nekim načelima iz njegova predgovora vodili smo se u sastavljanju enciklopedijskoga pregleda: poljska književnost razlikuje se od ostalih po tome što je oduvijek odraz društvenih i političkih prilika poljskoga naroda, nacionalna u punom smislu riječi. Tu nije riječ ni o kakvu etnografskom ili folklorističkom momentu niti u neprihvaćanju stranih utjecaja. Naprotiv, poljska književnost uključuje u svoj tijek sve bitne tekovine europskoga zapada – renesansu, reformaciju, protureformaciju, barok, francuski duh prosvjetiteljstva, klasicizam, romantizam napose, u većem zamahu nego mnogi drugi narodi i kulture. Nacionalni aspekt poljske književnosti odražava se u njezinoj specifičnoj zadaći, u njezinoj ulozi vođe u svim razdobljima kriza i propadanja, a da pritom u njoj nikad nije prevladao usko nacionalni, usmenoknjiževni idiom, kao kod Hrvata i Srba, tijekom razdoblja političke nekonstitutivnosti. Razlika između Poljaka s jedne i primjerice Hrvata i Srba s druge strane jest u tome što poljska nacija, i u najnepovoljnijim političkim okolnostima, nije izgubila obilježja državnosti. Književnost je uvijek bila čuvarica te ideje. Druga je bitna razlika poljske u odnosu na južnoslavenske književnosti razvoj književnoga jezika koji se zarana fiksirao u svojem učenom obliku, pa Poljaci nemaju etape u kojima bi se važna književna djela pisala nenarodnim jezikom. To je ključni razlog zašto Poljaci imaju razvijenu inačicu zreloga romantizma, dok Hrvati imaju »preporod« jer se hrvatska književnost morala vratiti hrvatskom narodu i jeziku, odnarođena i raskidana tijekom XVIII. st. Treće je

bitno obilježje poljske književnosti, koje proizlazi iz prethodnih, njezina neskrivena tendencija i svrha, njezina otvorena prosvjetiteljska uloga, koja se u kasnim romantičkim fazama premetnula u svoju radikalniju, proročko-mističnu inačicu. Upravo je ta posljednja najveći izazov za stranoga čitatelja, u svojoj mu je srži nedohvatljiva, jer nije univerzalna (kao što je u ostalim zapadnoeuropskim književnostima i ruskoj književnosti XIX. st.) već nacionalna, u smislu riznice autentičnoga duha poljskosti.

Poljsku liriku ne treba promatrati tek kao prirodan slijed u Benešićevu polonofilskom radu i prinos poljskoj prijevodnoj književnosti. Što njegov napor danas znači nama, kulturi primateljici, ne može se svesti na pojedinačni, makar i golemi, opus strastvenoga filologa jer Benešić, obaviješten politički, historiografski i kulturnopovijesno, savršeno vlada ukupnim kontekstom i jasno vidi kakvo mjesto njegovi napori zauzimaju u tom kontekstu (unatoč čestoj autoironiji, ne treba sumnjati da svoju *polonicu* nije smatrao tek kontinuiranim hobizmom nego promišljenim odabirom životne i profesionalne vokacije). Ostaje donekle nejasno zašto nije posegnuo za cjelovitijom sintezom. Da je zato imao sve preduvjete, dokazuje članak *Letimičan pregled poljske književnosti* (*Književnik*, 1. VII. 1928, str. 1–7, pročitan kao predavanje na zagrebačkom radiju 4. VI. 1928), koji komprimira sve vrline Benešićeva književnopoljesnoga diskursa.

Nasljeđe pak Zdravka Malića danas se promatra u svjetlu njegova književnoznanstvenoga i prevoditeljskoga rada, koji se pak tumači kao posljedica osobna i autorskoga položaja »između kultura i između jezika«. Otvoren interkulturalnosti i dvostrukostima u vlastitu identitetu, Malić je autor trajno usmjeren istraživanju i upoznavanju strane kulture, pri čem je njegov postojan interes za »strano« obilježen tolikim potentnim istraživačkim nabojem da mu se cjelina opusa i djelovanja ne može smještati samo unutar hrvatske književnosti i književne znanosti. Iako Malić svojim biografskim danostima nije doslovno pisac između dviju kultura i jezika, cjelina opusa svjedoči o hibridnom identitetu te o njegovoj egzemplarnosti u istraživanju metodološkoga pristupa transnacionalno pozicioniranih autora.

Zdravko Malić pokrenuo je studij poljskoga jezika i književnosti (1965) u sastavu Katedre za zapadnoslavenske jezike i književnosti, kojoj je bio voditelj do 1995, utemeljivši tako polonistiku kao samostalno filološko područje u sastavu hrvatske humanistike. Kroz dugo razdoblje intenzivna književnopoljesnoga rada bavio se paradigmatiskim temama moderne polonistike, polonističkim književnopoljesnim temama, portretima poljskih pisaca te kronikom književnih zbivanja u Poljskoj. U djelu *Polonica* (1973) sabrao je dio polonističkih radova, o H. Sienkiewiczu, J. Iwazskiewiczu, Gombrowiczu, o tzv. ferijalnoj književnosti te o suvremenoj poljskoj prozi. U prvih je čitatelja i kritičara bila primljena kao knjiga koja je popunila tada znatne praznine u znanju o poljskoj književnosti. Hrvatsku je sredinu upućivala u kulturu o kojoj se znalo malo, a slična joj je po pukotinama koje su je obilježile. Malić

u njem ne daje doslovno portrete niti književne biografije. Opuse velikana poljske proze tumači kroz niz pretpostavljenih vrijednosti, ali uvijek spojenih u niz činjenica, koje se smisleno slažu jedna uz drugu. Superiorni zaključci ocrtavaju kulturni kontekst u proučavanom povijesnom trenutku, s osloncem na relevantna autorova predznanja. Ne podređujući se unaprijed zadanim historiografskim zadacima, uvijek oslonjenima na opis zakonitosti razvoja i sustav vrijednosti, Malić konkretnim analizama intervenira u ustaljene književnopovijesne predodžbe. Znatan dio književnoznanstvenih radova, u kojima je uspjelo spojio minuciozna interpretacijska zapažanja i sklonost književnopovijesnoj sintezi, skupljen je u posmrtnim izdanjima *Mickiewicz itd.* (2002), *Gombrowicziana* i *Iz povijesti poljske književnosti* (2004) te *Między życiem a światem* (2006). Natuknicama o poljskim autorima surađivao je u leksikonu *Strani pisci* (Zagreb 1968). U izdanju *Povijest svjetske književnosti*, 7 (Zagreb 1975) napisao je sintezu o poljskoj književnosti, prvu takve vrste na hrvatskome.

Prošireni enciklopedijski pregled proizlazi dakle iz nedvosmisleno oslanjanja na ukupnost polonističkih radova Julija Benešića i Zdravka Malića, bez čijih bi uvida enciklopedijska sinteza o poljskoj književnosti, u hrvatskoj općoj enciklopediji, bila bez oslonca u domaćoj književnoj historiografiji.

2. Pregled povijesti poljske književnosti

2.1. Srednji vijek i rani novi vijek

Nakon prihvaćanja kršćanstva (966) poljsko ranofeudalno društvo razvijalo je pismenost na latinskom jeziku, no u doba prvih kraljeva i uspostavljanja crkvenih institucija bila je živa i staroslavenska usmena tradicija, prenošena u obliku bajka i legenda. Najstariji tragovi polonizama nalaze se već u oporuci »Dagome iudex« kneza Mieszka I. (990–992), dok prva rečenica na poljskom jeziku potječe iz povijesti cistercitskoga samostana u Henrykowu, s početka XIII. stoljeća. Velikopoljske legende i mnoštvo vrijednih podataka o pjastovskoj Poljskoj u doba vladavine Boleslava Krivoustoga zabilježio je na latinskom između 1112. i 1116. benediktinac *Gall Anonim*, provansalski kroničar s prijelaza XI. i XII. stoljeća, dok je malopoljske legende zapisao prvi poljski kroničar, krakovski biskup *Wincenty*, zvani *Kadłubek* (oko 1150–1223). Njegova »Poljska kronika« («*Chronica Polonorum*«), skolastički priručnik retorike, dragocjeno je vrelo kršćanskih srednjovjekovnih parabola. Kronikalnom žanru pripada i nepotpuno sačuvano memoarsko djelo *Janka iz Czarnkowa* (1320–1386), prvoga poljskoga srednjovjekovnoga autora koji iznosi vlastita politička i osobna uvjerenja, svjedočeći o pojavi novoga tipa senzibiliteta među crkvenim i dvorskim dostojanstvenicima: iako predani općedruštvenim poslovima, kasnosrednjovjekovni kroničari anticipiraju individualnost, dotad zatamljenu, i pravo na samoodređenje. Kao i drugdje u Eu-

ropi, Crkva se liturgijskom lirikom i dramtizacijama postupno otvarala prema puku – osobito su bile popularne hagiografske obradbe života prvih poljskih svetaca (napose sv. Wojciecha-Adalberta i sv. Stanislava). Na prijelomu XIII. i XIV. stoljeća nastala je »Bogorodica« (»Bogurodzica«), pjesma nepoznata autora, kojom započinje, u užem smislu, povijest poljske književnosti; kao svjedočanstvo popularnosti marijanskoga kulta, postala je *carmen patrium*, prva poljska nacionalna himna, koju su, kako je zapisao kroničar i »otac poljske historiografije« *Jan Dhugosz* (1415–1480), pjevali poljski vojnici uoči bitke kraj Grunwalda (1410).

Obnova ideologije »poljske krune« te sveobuhvatne reforme koje je proveo kralj (i osnivač Krakovskoga sveučilišta, 1364) Kazimir III. Veliki (1310–1370) omogućile su brži razvoj pismenosti. Iako su u crkvenim krugovima prevladavale propovijedi, misteriji i moraliteti na latinskom jeziku, sve su se češće pojavljivala djela na poljskome, među njima i prvi prijevod »Svetoga pisma« te psaltiri i apokrifi. Istodobno se javilo i svjetovno pjesništvo na narodnom jeziku, što svjedoči o konstituiranju visoke kulture poljskoga plemstva. I tijekom kasnoga srednjega vijeka poljska je književnost pod izravnim utjecajem prakticiranja religije. Iz XIV. stoljeća sačuvan je niz rukopisa koji to potvrđuju: »Propovijedi sa Svetoga Križa« (»Kazania świętokrzyskie«, prijepis propovijedi nastao u benediktinskom samostanu u Malopoljskoj), potom »Florijanski psaltir« (»Psałterz floriański«, iz samostana sv. Florijana, prva zbirka poljskih psalama, te homilijar na poljskom i latinskom s početka XV. stoljeća, »Propovijedi iz Gnjezna« (»Kazania gnieźnieńskie«). Iz XV. stoljeća potječe i znamenita »Biblija kraljice Sofije« (»Biblija królowej Zofii«, prijepis s češkoga, od kojega je sačuvan Stari zavjet. Najistaknutije mjesto u poljskoj vjerskoj književnosti s kraja srednjovjekovlja ima opsežan apokrifni tekst »Život Presvete obitelji« (»Żywot Najświętej Rodziny«, kompilacija nepoznata autora, u kojoj se uspijelo isprepleće skolastički stil s deskriptivnim realizmom. Poljskoj predrenesansnoj književnosti pripada i književno vrijedna svjetovna pjesma »Razgovor majstora Polikarpa sa Smrću« (»Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią«, kasnosrednjovjekovni *memento mori*, u ključu kršćanskih načela.

Tijekom XV. stoljeća poljska intelektualna elita bila je pod snažnim utjecajem naučavanja Jana Husa i Johna Wycliffa, o čem svjedoči traktat političkoga pisca *Jana Ostroróga* (oko 1436–1501) »Monumentum ... pro Republicae ordinatione« (1455–77), u kojem se osporava naučavanje o papinoj nezabludivosti. To je stajalište omogućilo brže prihvaćanje ideja humanizma, zaslugom istaknutoga talijanskoga humanista Filippa Buonaccorsija zvanoga *Kallimach* (1437–1496). Prijelaz XV. i XVI. stoljeća obilježilo je djelovanje jakih osobnosti, reformatora u svojim područjima, koji su ujedno nagovijestili renesansnu nacionalnu samosvijest: astronom *Mikołaj Kopernik* (1473–1543) proslavio je Poljsku širom zapadnoga svijeta, povjesničar *Jan Dhugosz* među začetnicima je samostalne povijesne misli, *Jędrzej Gałka* (1400–1451) autor je utjecajnih vjerskih traktata u duhu reformacije, no pravu renesansnu osobnost utjelovio je *Mikołaj Rej* (1505–1569), »otac poljske književnosti«, pjesnik i prozaik,

satiričar i moralist, anticipirao je sve veću prisutnost poljskoga jezika unutar načelne dvojezičnosti poljske renesansne književnosti, što je započela pojavom pjesnika *Klemensa Janickoga* (1516–1543., latinska zbirka elegijske lirike »*Tristium liber*«, 1542). Rej, gorljiv sudionik reformacijskoga pokreta, pisao je isključivo na poljskom jeziku, s nedvosmislenim društvenim kriticismom. Opsežnom zbirkom epigrama »*Zvjerinjak*« (»*Zwierzyniec*«, 1568) te »*Ogledalom*« (»*Zwierciadło*«, 1568), fikcionalnom biografijom idealna poljskoga vlastelina, opisao je svrhu života uzorna čovjeka XVI. stoljeća. Sveobuhvatno je i stvaralaštvo najvećega poljskoga renesansnoga književnika *Jana Kochanowskoga* (1530–1584), najistaknutijega poljskoga pjesnika sve do romantizma. Djelo Kochanowskoga vrhunac je poljskoga humanizma i prvi znak krize tzv. sarmatizma, dominantnoga kulturnoga modela poljske plemićke republike. U poemi »*Satir ili divlji čovjek*« (»*Satyr albo dziki mąż*«, 1564) opisao je složen društveni poredak polovice XVI. stoljeća, obilježen krizom i podvojenošću poljskoga kršćanskoga identiteta. U tipičnom je renesansnom duhu i njegova poema »*Zastava ili Prusko poklonstvo*« (»*Proporzec albo Hołd pruski*«, 1569). Po uzoru na Homerov opis Ahilova štita, u opisu zastave koju poljski kralj poklanja pruskom knezu sažeta je povijest poljsko-pruskih veza te svih Slavena, među kojima i »junačnih Hrvata«. Svestranost svoje humanističke naobrazbe i pjesničkoga umijeća pokazao je u prijevodnoj zbirci »*Davidov psaltir*« (»*Psalterz Dawidów*«, 1579) te napose u dvjema zbirkama himničkih i elegijskih pjesama, po uzoru na rimsku tradiciju (1586). Potaknuta osobnim gubitkom te duboko intimna i refleksivna, zbirka »*Elegije*« (»*Treny*«, 1580) označila je promjenu u skladnoj viziji »dobro uređenoga« Božjega svijeta i najavila dolazak barokne uznemirenosti.

U doba reformacije briga za opće dobro, vjersku snošljivost i očuvanje staleške otvorenosti poljskoga društva u osnovi je djelovanja i drugih istaknutih humanista: *Marcina Bielskoga* (1495–1575), autora prvoga poljskoga scenskoga moraliteta te prve na poljskom napisane povijesti (»*Kronika wszystkiego świata*«, 1551–64), diplomata i političkoga pisca *Andrzejca Frycza-Modrzejewskoga* (1503–1572), koji je u latinskom traktatu »*Kako popraviti državu u pet knjiga*« (1551) radikalno kritizirao poljske elite, otvoreno braneći građanstvo i seljaštvo od plemićke pa i crkvene samovolje, *Łukasza Górnickoga* (1527–1603), autora adaptirane proze o dvorskim prilikama (»*Dworzanin polski*«, 1566), isusovca *Piotra Skarge* (1536–1612) koji, u duhu protureformacije, u »*Saborskim propovijedima*« (»*Kazania sejmowe*«, 1597) donosi sliku staleškom nepravdom i vjerskom netrpeljivošću obilježena poljskoga kasnorenesansnoga društva. U taj se kontekst posve uklapa već bitno maniristička poezija *Mikołaja Sępa Szarzyńskoga* (1550–1581). Posmrtno objavljena u zbirci »*Ritmovi ili poljske pjesme*« (»*Rytmy, albo wiersze polskie*«, 1601), ta je poezija formalno besprijeekorna te osjećajnošću već anticipira raspad renesansne skladnosti.

Među mnogobrojnim nasljedovateljima tradicije Kochanowskoga, koji, kao i drugdje u Europi uoči osvita baroka, ne uspijevaju postići više od konvencije ljubav-

noga i religioznoga modusa, izdvaja se *Szymon Szymonowic* (1558–1629), autor cijene njene zbirke »Idile« (»Sielanki«, 1614), u kojoj je, u slici seoskoga života, očit nemir s prijelaza stoljeća, kao izgubljena ravnoteža između vanjskoga i intimnoga svijeta, koje u pjesništvu Kochanowskoga nema. U doba podvojenosti između težnje za skladom renesansnoga čovjeka i nemira njegova predbaroknoga suvremenika javila se specifična vrsta pjesništva, »eulenspiegelovska«, svojstvena i drugim srednjoeuropskim književnostima s početka XVII. stoljeća. Na poljskom nazivana »sowizdrzalska« (polj. *sowizdrzał*: »Eulenspiegel«, prema popularnom liku starije njemačke književnosti), tematski obilježena banalnostima svakidašnjice običnoga puka, prihvaćala je i konvencije tzv. visoke književnosti, uglavnom ih parodirajući. Jačanjem protureformacijske cenzure, ta mahom humorna trivijalna književnost postupno je nestajala iz javnoga života, ustupivši mjesto baroknom senzibilitetu, izraslom u novim, za Poljsku nepovoljnim društvenim prilikama, kad je zemlja bila suočena s osvajačima na svojim vanjskim granicama i ustancima seljaštva.

Početak poljskoga književnoga baroka smatra se objavljivanje *Oslobodenoga Jeruzalema* T. Tassa u prijevodu *Piotra Kochanowskoga* (1566–1620; »Gofred abo Jeruzalem wyzwolona«, 1618). Prevevši i Ariostova *Mahmitoga Orlanda*, Kochanowski je tvorac epskoga narativnoga stila u poljskom pjesništvu i vrlo složene, razgranate poetske rečenice, kojom je uspjelo prenosio duh izvornika. Isusovac *Maciej Kazimierz Sarbiewski* (1595–1640), naobrazbom filozof i teolog, stekao je europsku slavu latinskim opusom, glavninu kojega čine panegirički i reflektivni ode i epigrami. Afirmirao se kao prigodni pjesnik u slavu utjecajnih suvremenika i napose poljskih zasluga u protuturskoj obrani kršćanske Europe. Iako tematski usidren u baroku, Sarbiewski se, poput svojih renesansnih prethodnika, povodio za antičkim uzorima, napose za Horacijem, te sastavio teorijski spis »De perfecta poesi«, »o savršenoj poeziji«, u kojem je razradio pojmovlje epskoga pjesništva, držeći taj oblik jedinom pravom poetskom vrstom. Nadahnut osobnim vojnim iskustvom, *Wacław Potocki* (1621–1696) autor je opsežna trinaesteračkoga epa (trinaesterac je najzastupljeniji stih starije poljske književnosti) »Hoćimska vojna« (»Wojna chocimska« iz 1670, tiskano tek 1850), no uspjeli je u kratkoj formi poučnih i reflektivnih epigrama i parabola (»Vrt epigrama« – »Ogród fraszek«, tiskano 1907), u kojima se vjerodostojno ogleda slika poljskoga društva druge polovice XVII. stoljeća. Opsežno prozno djelo u starijoj poljskoj književnosti ostavio je *Jan Chryzostom Pasek* (1636–1701), vlastelin i vojskovođa, koji je u zreloj dobi sastavio opsežne »Uspomene« (»Pamiętniki«, tiskano 1936), iznimne književne i historiografske vrijednosti.

Najistaknutiji je poljski pjesnik baroka *Jan Andrzej Morsztyn* (1613–1693). Službom diplomat, ostvario je i uspješnu dvorsku karijeru, no kraj života dočekaao je kao bjeGUNAC optužen za veleizdaju, na dvoru Luja XIV. U bogatu opusu izdvajaju se zbirke poezije »Kanikula ili zvijezde Pas« (»Kanikuła albo Psia Gwiazda«) i »Lutnja« (»Lutnia«), obje tiskane tek u XIX. stoljeću, kao primjeri raskošnoga manirističkoga

stilskoga instrumentarija. Artificijelna i emfatična, ta poezija pronosi idejnost pesimistična pogleda na svijet, ispunjena osjećajem uzaludnosti i prolaznosti, tipičnim za vjerski i politički rastočeno društvo zreloga baroka. Među kasnobaroknim autorima najvažniji je *Stanisław Herakliusz Lubomirski* (1642–1702). Velikaš i visoki vojni časnik, u pjesništvu je motiviran osobnom pobožnošću i biblijskom simbolikom (poema »Oslobođeni Tobija« – »Tobiasz wyzwolony«, 1683). Kao politički pragmatik, uvjeren u neumitnost poljske državne propasti, sastavio je latinski spis »De vanitate consiliorum« (»O uzaludnosti vijećanja«, 1699), zbog čega je sve do XIX. stoljeća bio osporavan i nepriznat. U tzv. sasko doba, za razdoblja vladavine dvojice kraljeva saskoga porijekla od 1697. do 1763., kako je i predvidio Lubomirski, poljska državna politika doživljava niz dramatičnih poraza te omjer snaga u Europi prelazi u ruke jakih poljskih susjeda, a u zemlji nastupa kulturno i književno zatišje, potpomognuto sve prisutnijim vjerskim i političkim radikalizmom.

Drugu polovicu XVIII. stoljeća obilježuje prevlast Varšave, ne samo kao političke nego i kao kulturne prijestolnice, o čem svjedoči i tamošnja pojava prvoga poljskoga modernoga časopisa, *Monitora* (od 1765), koji je okupljao širok krug suradnika i čitatelja. Širenjem tiskarske mreže i časopisnoga izdavaštva književna djela prvi put postaju dostupna svim slojevima građanstva, pronoseći tako nagovještaj prosvjetiteljstva. God. 1765. u Varšavi se osniva i kraljevsko kazalište, zahvaljujući kojemu dramska književnost doživljava procvat, nakon duga razdoblja stagnacije. Poljsko prosvjetiteljstvo u počecima obilježuje otpor prema sarmatizmu, kulturi negdašnjega visokoga plemstva, a koja se uoči XVIII. stoljeća prepoznaje kao najveći nacionalni porok i uzrok društvenoga propadanja. Središnje je prosvjetiteljsko razdoblje obilježeno vladavinom Stanislawa Augusta Poniatowskoga (1732–1798, kralj od 1764. do 1795), posljednjega poljskoga kralja, velikoga reformatora koji je omogućio da se Poljska, napose Varšava, unatoč jakim vanjskim neprijateljima i unutarnjim previranjima, uvrsti među kulturna središta prosvjetiteljske Europe. Kao kraljev pristaša i povjerenik, prosvjetitelj *Hugo Kołłątaj* (1750–1812) sudjelovao je u velikoj reformi Krakovskoga sveučilišta te u svojem suradničkom krugu okupio najistaknutije napredne mislioce posljednjega desetljeća XVIII. stoljeća, sastavivši opsežan politički program, unutar kojega je najpoznatiji spis »Političko pravo poljskoga naroda« (»Pravo polityczne narodu polskiego«, 1790). Kao državnik i reformator, propašću poljske državnosti Kołłątaj je izgubio mogućnost javnoga djelovanja, provedši ostatak života u emigraciji te naposljetku u izgnanstvu u Rusiji. Ogledne je prosvjetiteljske biografije i *Stanisław Staszic* (1755–1826), naobrazbom geolog, agiln organizator znanstvenoga i kulturnoga života, mecena i napredan politički pisac, koji se, u duhu vremena, afirmirao ponajprije kao didaktički pjesnik, opsežnim djelom u *blank verseu* »Rod ludzki« (»Ród ludzki«, 1819–20). Među uglednicima visoka roda koji su bitno pridonijeli poljskom prosvjetiteljskom kulturnom i književnom životu najistaknutije mjesto pripada knezu *Adamu Kazimierz* *Czartoryskom* (1734–1823). Iako je i autorski

bio uspješan, kao didaktički pisac te komediograf, ponajviše je zaslužan kao organizator i mecena: sa suprugom Izabelom svoju je varšavsku rezidenciju (Powązki) restaurirao u rokoko stilu, a sjedište kneževskoga para u Puławama postaje središte poljskoga sentimentalizma, prvi poljski moderni književni salon te u podijeljenoj zemlji okupljalište poljske intelektualne elite sve do ustanka 1830. Izabela je autorica u suvremenika iznimno popularna djela, prve poljske zbirke poučnih povijesnih priča »Hodočasnik u Dobromilu ili seoske pouke« (»Pielgrzym w Dobromilu, czyli nauki wiejskie«, 1818). Najvažnije je književno ime poljskoga prosvjetiteljstva *Ignacy Krasicki* (1735–1801), pouzdanik Stanisława Augusta, nadbiskup u Gnieznu i redovit gost na najvećim dvorovima tadašnje Europe. U književnosti se javio kao suradnik *Monitora*, na valu promidžbe društvenih reformi. Kao najcjelovitiji poljski književnik XVIII. stoljeća, pisao je herojsko-komične epove, satire, basne, epistolarnu i epsku poeziju, no najpoznatiji je kao autor prvoga poljskoga modernoga romana »Dogodovštine Mikołaja Doświadczyńskoga« (»Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki«, 1776). Biografski, pustolovni, utopijski, društvenokritički i filozofski, taj je roman tipološki pandan svjetonazoru prosvjetiteljstva kao potrazi za modelom idealnoga društvenoga uređenja i slici odgovorna pojedinca visokih moralnih načela. Na tragu zapadnoeuropskih uzora, Krasicki se okušao i kao enciklopedist (»Zbiór potrzebniejszych wiadomości«, 1781) te kao književni povjesničar (»O pjesništvu i pjesnicima« – »O rymotwórstwie i rymotwórcach«, 1803). Među visokim državnim dužnosnicima književnim se radom istaknuo i *Stanisław Trembecki* (1739–1812), prigodni pjesnik, koji je književnom riječju veličao racionalističke ideale, pa mu je pjesništvo obilježeno angažiranošću prosvjetiteljskoga aktivizma. U reformatorskom je krugu djelovao i *Adam Naruszewicz* (1733–1796), isusovac i biskup, oštar i beskompromisan satirik u djelima »Pokvareni vijek« (»Wiek zepsuty«, 1771) i »Mršavi literat« (»Chudy literat«, 1772), u pjesništvu pak bolećivo osjećajan, u duhu poetike sentimentalizma. Autor je i izdanja o povijesti poljskoga naroda, vrijedna historiografskoga uvida, prvoga koje je arhivski potkrijepilo znanje o pjastovskoj Poljskoj od X. do XIV. stoljeća. Službom učitelj velikaške djece, pjesnik *Franciszek Karpiński* (1741–1825), unatoč dvorsko-arkadijskom instrumentariju, na društvene je okolnosti reagirao egzistencijalnom upitanošću rousseauovskoga tipa, pa je u svojim dijaloškim poemama tragao za sponama čovjeka i prirode, nailazeći uvijek na njihovu nepomirljivost.

Djelatnost *Wojciecha Bogusławskoga* (1757–1821) označila je kazališni preporod prosvjetiteljskoga doba. Cjelovita kazališna osobnost – glumac, organizator te kazališni pisac – autor je najpoznatijega poljskoga kazališnoga komada starije književnosti, »Tobožnje čudo ili Krakovljani i Brđani« (»Cud mniemany, czyli Krakowiaczy i Górale«, čija je prazvedba, na dan ustanka T. Kościuszka 1. III. 1794, potaknula, dotad javno nevidenu, navalu domoljubnoga oduševljenja. Sam kraj XVIII. stoljeća, tragično obilježen konačnim slomom državnoga suvereniteta, razdoblje je osipanja

reformi i prosvjetiteljskih napora te prigušenosti nacionalnih tema u javnom životu. U okolnostima cenzure književnoga pisanja, naraštaj s prijelaza XVIII. i XIX. stoljeća djeluje u emigraciji, pišući u intimi, mahom memoare i dnevnike, bez širega recepcijskoga odjeka. Jaz između klasicizma i prosvjetiteljstva te romantizma, najuspjelije upravo u memoarskom žanru, premostio je *Julian Ursyn Niemcewicz* (1757-1841) opisavši u »Uspomenama iz moga vremena« (»Pamiętniki czasów moich«, 1848) mnogostruko djelovanje poljske emigracije nakon propasti Kościuszkova ustanka.

2.2. Romantizam i njegova baština

Razdoblje romantizma zauzima zasebno mjesto u povijesti poljske književnosti po trajnosti i dubini utjecaja koji je imalo na potonji tijek književnoga života. Podijeljenost Poljske, potvrđena na Bečkom kongresu 1815, a koja će potrajati sve do 1918, bitno je obilježila sve sastavnice književnoga naraštaja koji je djelovao od 1830. do 1850. Druga je važna okolnost razdoblja romantizma nastanak emigracijskoga pokreta nakon propasti antiruskoga ustanka 1830., tzv. Velika emigracija, koju su činili, uz plemstvo i vojništvo, vodeći poljski književnici i umjetnici. Tijekom novije poljske povijesti, Velika emigracija najveći je odljev inteligencije iz matične domovine. Glavnim odredištem emigranata bila je Francuska, navlastito Pariz. Među njima su bili i Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Adam Czartoryski, Zygmunt Krasiński i Fryderyk Chopin. Zaokupljena sudbinom okupirane Poljske te načinima povratka u domovinu i nastavkom borbe za neovisnost, emigracija se dijelila na konzervativnu desnicu i demokratsku ljevicu. Konzervativnu struju među emigrantima zastupao je knez Adam Jerzy Czartoryski (1770-1861), pripadnik visokoga plemstva, mecena i političar (među ostalim, ministar vanjskih poslova u carskoj Rusiji 1804-06. i carski namjesnik za Poljsko Kraljevstvo 1815), čiji su se sljedbenici okupljali u pariškom hotelu *Lambert* (političko-umjetnički kružok pod vodstvom Czartoryskoga poznat je pod nazivom »Hôtel Lambert«). Iako bez stvarnoga političkoga i diplomatskoga utjecaja, u promicanju nacionalnoga, napose umjetničkoga identiteta emigracija je imala odsudnu važnost, uspijevajući očuvati kontinuitet poljske kulture. U poticajnim uvjetima liberalnoga francuskoga umjetničkoga života, nastala su najvažnija publicistička djela poljskoga XIX. stoljeća i znatan dio pjesništva poljskoga romantizma.

Adam Mickiewicz (1798-1855) prvi je u nizu velikih poljskih romantičkih pjesnika i jedan od najvažnijih autora poljske književnosti. U mladalačkom razdoblju obilježilo ga je izgnanstvo u Rusiji, kamo je bio dospio zbog pripadnosti tajnom patriotskom društvu, te nakon toga višegodišnji boravak po zemljama zapadne Europe. Potkraj ustaničkih previranja nakratko je boravio u Poljskoj no, razočaran porazom, pridružio se pariškoj emigraciji. Provevši i posljednje godine života u organizaciji otpora austrijskoj i ruskoj vlasti, umro je na vrhuncu stvaralačke slave, ne dočekavši

plod svojih političkih nastojanja. Rani mu je opus nastajao tijekom studija u Vilniusu te je tiskan u dva sveska »Pjesama« (»Poezje«, 1822-23), među njima i glasoviti ciklus *Balade i romance* te povijesna domoljubna poema »Grażyna«.

Adam Mickiewicz

Najvažniji su ipak dijelovi »Pjesama« II. i IV. dio dramske poeme »Dušni dan« (»Dziady«), središnjega djela poljskoga romantičkoga pogleda na svijet. Najreprezentativniji je III. dio poeme, fabulom povezan s političkim procesima omladinskim društvima 1820-ih, pri čem su stvarni događaji projicirani kao metafora povijesti poljskoga nacionalnoga križnoga puta. »Dušnim danom« kao sintezom kompleksne metafizičke drame i društvenopovijesne satire Mickiewicz je odgovorio na zahtjeve vremena nakon propasti ustaničkih napora, čime je zaokupljen i u političkom manifestu »Knjige poljskoga naroda i poljskoga hodočašća« (»Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego«, 1832). Posljednje mu je veliko pjesničko djelo »Gospodin Tadija ili posljednji nacrt u Litvi« (»Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie«, 1834), glas čežnje za domovinom, povratak temama iz nacionalne prošlosti i veličanje negdašnjega plemićkoga, sarmatskoga načina života. U razdoblju 1820-ih uz mladoga Mickiewicza najistaknutije je književno ime *Antoni Malczewski* (1793-1826), *homo unius libri*, autor poeme »Maria« (1825), bajronističkoga djela koje je, zahvaljujući visokoj ocjeni utjecajna kritičara *Maurycyja Mochmackoga* (1804-1834) u djelu »O poljskoj književnosti u devetnaestom stoljeću«, steklo status romantičkoga uzora.

Književno djelo *Juliusza Słowackoga* (1809-1849) zasebna je cjelina u sastavu poljskoga romantizma. Za razliku od ostalih književnika u emigraciji, nadahnuće je nalazio u književnosti samoj, rjeđe izvan nje, pritom akribično posvećen oblikovnom aspektu, pa su mu teme ranih poema mahom iz daleke prošlosti, usidrene u sveeuropsku kulturu sjećanja. Uvjeren da je pjesništvo moguće samo na rubovima zbiljskoga i unutar tragičnosti kao emocionalnoga modusa, pristaje uz romantički kult darovita pojedinca, snažne ali rastrgane ličnosti, te je na tom tragu nastala i nedovršena biografska poema iz zrele faze »Beniowski« (1841), o degradiranom junaku vi-teške epike.

Juliusz Słowacki

Kasnim opusom Słowacki je jedini romantički pjesnik kojemu je bio uzak i plitak ranoromantički svjetonazor, no strani su mu bili i pragmatizam i dezideologiziranost nadolazećega pozitivizma. Osobnu filozofiju najpotpunije je izrazio u »Genezi iz Duha«, ekstatičnom tekstu, koji promiče ideju revolucije i žrtve u svrhu napretka. Srodna mu je nedovršena filozofska poema »Kralj-Duh« (»Król-Duh«, 1847), sinteza povijesnoga puta poljskoga naroda. Temperamentom i vizijom različit od Słowackoga, Mickiewicz je njegovo djelo opisao kao »crkvu bez Boga«, što je dugo pratilo recepciju i uvjetovalo njezin pesimistički predznak, iako je prvu vrijednu kritiku Słowackoga objavio već 1841. *Zygmunt Krasiński* (1812–1859), prepoznavši da je upravo njegovo djelo prirodan, dapače nužan slijed nakon Mickiewiczeva aktivizma i proroštva. Postupno je ugled Słowackoga rastao do kulta koji je kadšto premašivao i Mickiewicza, napose za razdoblja moderne. Krasiński, treći poljski romantički »pjesnik-prorok« (polj. *wieszcz*), rodom i biografijom povezan s francuskom kulturom, među trojicom velikih poljskih romantičara najdublje je uronjen u strujanja europskoga romantizma. Središnje mu je djelo »Ne-Božanstvena komedija« (»Nie-Boska Komedija«, 1835), faustovska metafizička drama o fatumu povijesti i neizbježnosti razočaranja. Povijesna vizija Krasińskoga put je poraza i patnje, neispunjenja i pobjednika i poraženih. Nastojeći ublažiti vlastiti defetizam, u »Psalmina budućnosti« (»Psalmy przyszłości«, 1845) osmislio je krilaticu »s poljskim plemstvom – poljski puk«, koja je zadugo ostala geslo političkoga konzervatizma.

Zygmunt Krasiński

Izvan okružja Velike emigracije nastajao je opus *Aleksandera Fredra* (1793–1876), najvećega poljskoga komediografa. U svojem dramskom rukopisu spajao je postupke klasičizma i sentimentalizma te romantizma, zbog čega je, iako omiljen u publike, nailazio na otpor kritike, pa je već 1835. prestao književno djelovati. Fredrov komediografski opus ujedinjuje ponajbolje sastavnice iz bogata repertoara tipičnih protagonista europske predrealističke građanske komedije: »Gospodin Geldhab« (»Pan Geldhab«, 1818) satirična je slika moralne izopačenosti, »Djevojački zavjet« (»Śluby panieńskie«, 1832) parodija je sentimentalističkih ljubavnih konvencija, »Gospodin Jowialski« (»Pan Jowialski«, 1832), naoko vesela scenska igra u kojoj se ismijavaju tipske ljudske slabosti, metafora je tadašnjega poljskoga društva, moralno izokrenuta u uvjetima dugotrajne porobljenosti. Remek-djelom poljske dramske književnosti smatra se klasični molijerovski komad »Osveta« (»Zemsta«, 1834), parodija viteške književne tradicije.

Jaz između romantizma i realizma najuspjelije je prebrodio *Józef Ignacy Kraszewski* (1812–1887), autor najopsežnijega opusa u poljskoj književnosti, s više od petsto prozih svezaka. U tom golemom opusu zastupljene su sve bitne tendencije europske proze XIX. stoljeća: nizom tzv. pučkih romana, poljskom inačicom proto-realizma, ujedinio je značajke pripovjednoga romantizma u maniri W. Scotta te one socijalnoga i psihološkoga realizma dickensovskoga tipa. Iako je popularnost stekao povijesnim romanima s temama iz legendarne nacionalne prošlosti, napisavši i više desetaka romana suvremene mu tematike Kraszewski je obuhvatio puninu poljskoga devetnaestostoljetnoga društvenoga identiteta. Pjesnik *Wincenty Pol* (1807–1887), sudionik ustanka 1831., poslije politički emigrant, proslavio se domoljubnom zbirkom »Januszeve pjesme« (»Pieśni Janusza«, 1833). Svojim narativnim poemama promovirao je politički konzervativizam te njegovo pjesništvo reprezentira opće raspoloženje puka između dvaju neuspjelih ustanaka.

U prvoj polovici XIX. stoljeća za književni je život bitna i tzv. varšavska boema, književna skupina koja je djelovala 1840-ih, prvi naraštaj poljskih književnika rođenih u porobljenoj Poljskoj te sazrelih u razdoblju rezignacije nakon 1830. Iako obilježen kolektivnim osjećajem neslobode, to je prvi organiziran pokušaj konsolidiranja književnoga života i homogenizacije potisnute nacionalne svijesti u uvjetima političke represije. Pripadnici su se okupljali oko časopisa *Nadwiślanin* (1841) i *Przeгляд Naukowy* (1842). U okolnostima političke cenzure i bez mogućnosti slobodnoga djelovanja, skupina je zastupala stajališta Francuske revolucije te nastojala načela europskoga romantizma prenijeti na poljsko tlo. Revolucionarni duh skupine najpotpunije je izrazio *Henrik Dembowski* (1822–1846), autor književnopovijesnoga djela »Pregled poljske književnosti« (»Piśmiennictwo polskie w zarysie«, 1845). Najistaknutiji je pjesnik varšavske boeme *Roman Zmorski* (1822–1867), autor opusa nadahnutta usmenom predajom te zapisivač usmenoknjiževne građe. Iz istoga kruga potekao je i *Teofil Lenartowicz* (1822–1893), pjesnik ustaničkoga bunta i zavičajne tradicije, suptilna i neposredna lirskoga izraza.

Na razmeđu romantizma i pozitivizma nastajalo je paradigmatično književno djelo *Cypriana Kamila Norwida* (1821–1883). Neshvaćeno u suvremenika, postupno je stjecalo kulturni status zbog svoje smionosti u odbacivanju svake književne konvencije, istodobno uronjeno u miteme poljske i europske kulturne tradicije. Okosnicu opusa čini zbirka »Vade-mecum« (1866), neobjavljena za pjesnikova života, poljski odgovor na *Cvjetove zla* Ch. Baudelairea, oblikotvorni vrhunac u poljskom pjesništvu XIX. stoljeća. Metafizičnost i spiritualnost na duhovnoj razini te grafizam i letrizam na formalnoj, anticipiraju potonja obilježja europskoga modernizma *fin de sièclea*. I u dramskom dijelu opusa postavio je temelje modernističkoga, simboličkoga teatra. Kao esejist bavio se Mickiewiczem i Słowackim te je i u tom polju prepoznat kao preteča modernističke kritike.

2.3. Pozitivizam

Djelomično usporedno s romantizmom, u poljskoj su se književnosti u polovici XIX. stoljeća razvijale i drukčije umjetničke tendencije, čak posve suprotne romantičkom svjetonazoru. Nakon 1848, kad više nije bilo moguće spriječiti dezintegraciju romantičkoga pogleda na svijet, u sastavu političkoga konzervatizma jača i realistička književna struja, koju prati i realnopolitički stav prema društvenoj zbilji. U početku 1860-ih uspijevaju se konsolidirati dotad rudimentarne i raspršene realističke težnje. Razlog njihova duga traženja i međusobna prepoznavanja jest u razmjernu kompleksu koji je nastao zbog navodna napuštanja borbe za neovisnost te pristajanja uz svakidašnje, dotad periferne teme. Propast ustanka 1863. gasi nadu u učinke vojne borbe do oslobođenja te novi naraštaj književnika stasa uz krilaticu »rad iz početka« (»praca w podstaw«), što postaje jedini prihvatljiv oblik društvene angažiranosti. U uvjetima drastična ruskoga okupacijskoga režima, društveno se moglo djelovati samo posredno, jačanjem solidarnosti i reformističkoga napora te poimanjem gospodarstva kao ključne karike očuvanja nacionalnoga subjektiviteta. Zbog izrazita postuliranja prirodnih znanosti kao uzora svake društvene djelatnosti cijelo je razdoblje poljske realističke književnosti nazvano pozitivizmom.

Zaokret u poimanju pojma društvenosti donio je gubitak homogenih nacionalnih obilježja u umjetnosti, zbog čeg se i književni život klasno i ideološki polarizirao. U takvim okolnostima časopisi i novine postaju glavne tribine kulturne djelatnosti. Za razliku od romantičara, koji djeluju u homogenim, ali zatvorenim kružocima te zbog toga njeguju epistolografiju, pozitivisti se organiziraju po uzoru na političke stranke i djeluju javno, u službenim glasilima, pišući ponajviše feljtonistiku i društvenu kroniku. Poljski pozitivizam stoga, u svojem središnjem razdoblju 1870-ih i 1880-ih, nije samo književni nego je i općekulturni pokret, pri čem je književnost tek dio toga neoprosvjetiteljskoga projekta. Početkom pozitivizma u književnosti smatra se pojava *Elize Orzeszkowe* (1841–1910), čija je biografija reprezentativna

za pozitivističku društvenu orijentaciju. Svoj bogat opus redovito je tiskala u periodičima, vodila je izdavačku kuću i knjižaru te politički djelovala, ostvarivši opus, napose iz rane faze, koji je sačuvao vrijednost ponajprije kao dokument vremena, u službi ideja pozitivističkoga odgoja (»Pan Graba«, 1869; »U provinciji« – »Na prowincji«, 1869; »Marta«, 1873). Trajno je bila zaokupljena likovima s društvenoga dna (»Silvije Grobnik« – »Sylwek Cmentarnik«, 1880; zbirka novela »Iz raznih sfera« – »Z różnych sfer«, 1879–82). Najuspjeliji joj je roman »Na Njemenu« (»Nad Niemnem«, 1887), slojevita panorama društvenoga i obiteljskoga života nakon ustanka 1863.

Iako je publicistika imala znatan udjel u opusima svih pozitivista, u tom je segmentu najistaknutiji među njima *Aleksander Świętochowski* (1849–1938). Sutvorac i glavni promicatelj pozitivizma kao sveobuhvatna duhovnoga pokreta, najzaslužniji je za njegovu dominaciju u poljskom javnom životu 1870-ih. No ni snažan i dugotrajan utjecaj pokreta nije spriječio pojavu drukčijih, autonomnih književnih pojava. Najspecifičniji je takav primjer monumentalan opus *Henryka Sienkiewicza* (1846–1916). Iako je isprva objavljivao u pozitivističkim listovima, sklon političkom konzervatizmu te suzdržan prema pozitivističkoj idolatriji rada, zarana se opredijelio za domoljublje kao okosnicu vlastita svjetonazora. Rana su mu djela u duhu borbe za socijalnu pravdu i pripovjedačkim gledištem pripadaju tek prosjeku pozitivističkoga kriticisma. Boravak u SAD-u (1876–78) prekretnica je u njegovu stvaralaštvu, nakon koje stvara svoja najbolja djela, opsežne romane »Ognjem i mačem« (»Ogniem i mieczem«, 1885), »Potop« (1886) i »Pan Wołodyjowski« (1888). Ta djela čine glasovitu *Trilogiju*, kompleksan spoj različitih pripovjednih modusa, od povijesnoga romana, ljubavne fabule te konvencija pustolovnoga i viteškoga romana, preko društvenopolitičke panorame i sinteze običajnih i obiteljskih odnosa, do minucioznih karakternih analiza. Osvojivši najširu čitateljsku publiku, trilogija je zarana stekla status uzora nacionalnoga romana, iako su joj gorljivi pozitivisti pripisivali nazadnjaštvo. Majstor povijesnoga romana, nakon djela »Quo vadis« (1896) i »Križari« (»Krzyżacy«, 1900) Sienkiewicz je prvi poljski književnik dobitnik Nobelove nagrade (1905). Kasni opus obilježilo je djelo »Kroz pustinju i prašumu« (»W pustyni i w puszczy«, 1911), klasik književnosti za mlade.

Najveći je poljski romanopisac razdoblja pozitivizma *Bolesław Prus* (pravo ime Aleksander Głowacki; 1847–1912). Iako mu djelo nastaje djelomično u sjeni Sienkiewiczevih uspjeha, zbog pripovjednoga umijeća te životnosti i aktualnosti likova svojih romana zarana je stekao književnu slavu. Prus je autor za europski realizam reprezentativnih društvenih romana, u kojima je predočio bogatu galeriju pomno psihološki i sociološki karakteriziranih protagonista (»Lutka« – »Lalka«, 1890; »Emancipirane žene« – »Emancypantki«, 1894).

Pozitivizam je razdoblje snažne dominacije proze nad poezijom. Među rijetkim je istaknutim pjesnicima toga doba *Adam Asnyk* (1838–1897; »Pjesme« – »Po-ezje«, 1869–94). U njegovu je pjesništvu jasno vidljiv zaokret od velikih tema slobode

i pravde prema naoko maloj, svakidašnjoj borbi protiv siromaštva. Tematskom širinom i formalnom dotjeranošću Asnykovu pjesništvu uz bok stoji poetski opus *Marije Konopnicke* (1842–1910). Iako pod snažnim utjecajem romantičkoga nasljeđa, njezino pjesništvo uspijeva prenijeti duh puka s kraja stoljeća te uspjele ujedinjuje društveni aktualitet i nacionalnu tradiciju, napose folklornu. Afirmirala se i kao prva poljska pjesnikinja za djecu (»O patuljcima i sirotaj Marysji« – »O krasnoludkach i sierotce Marysji«, 1896), a širinu njezina književnoga umijeća dokazuju i novele te opsežan kritički i prevoditeljski opus.

2.4. Mlada Poljska i međuratno razdoblje

Potkraj 1880-ih pozitivizam se postupno udaljavao od književnosti te se zatvarao u političke, nerijetko stranačke krugove, gubeći dosluh s umjetničkim kretanjima u ostatku Europe. Prvi je nagovještaj novoga književnoga naraštaja časopis *Świat*, pretežito likovnoga sadržaja, urednika *Zenona Przesmyckiego* (pseudonim Miriam, 1861–1944), autora prvoga poljskoga modernističkoga programa, obilježena izrazitom usmjerenošću na zapadnoeuropske književnosti. Uređivao je i *Chimeru* (1901–07), jedan od najuglednijih europskih modernističkih časopisa, u kojemu su objavljivani prijevodi važnih djela modernoga europskoga pjesništva. Na profiliranje poljske moderne najviše je utjecao *Stanisław Przybyszewski* (1868–1927), pripadnik njemačke boeme, koji je djelovao u Krakovu od 1898. te okupio znatan dio pjesnika iz naraštaja s početka XX. stoljeća. Objavljujući usporedno na njemačkom i poljskom, stekao je europsku slavu te je jedna od najsugestivnijih književnih osobnosti srednjoeuropske moderne. U razdoblju Mlade Poljske, kao i drugdje u Europi na prijelazu stoljeća, javio se niz pjesnika izvanredno poticajna nadahnuća koje je zadugo ostalo nenadmašeno: prvi je u nizu *Kazimierz Przerwa Tetmajer* (1865–1940), majstor soneta i uopće oblikovni virtuoz, te *Jan Kasprówicz* (1860–1926), naprednjak i socijalist koji je, služeći se biblijskim slikama, opjevao vrline poljskoga sela, opisavši tako suprotstavljenost težnji poljskoga čovjeka s kraja XIX. stoljeća. Najvažniji su poljski pjesnici ranoga modernizma *Leopold Staff* (1878–1957) i *Bolesław Leśmian* (1878–1937), čije pjesništvo vrsnoćom i raznolikošću nadvisuje naraštajni i poetički kontekst srednjoeuropske moderne.

Za razdoblja Mlade Poljske, do početka I. svjetskoga rata, među prozaicima najistaknutiji je autor *Stefan Żeromski* (1864–1925). Iako se u pripovijedanju oslanjao na Prusov postupak – minuciozna fabulacija, dijaloška organizacija teksta, psihosocijalno nijansiranje likova, impersonalnost pripovjedača, disciplina u kompoziciji – postupno je rastočio realističnost svjesnom neravnotežom između fabulacije i deskripcije te naglašenom zastupljenošću emocionalnoga portretiranja, sve u maniri stilizacije pripovijedanja, tipično za prozu moderne. Uz Żeromskoga, istaknuti su prozaici *Wacław Berent* (1873–1940) i *Władysław Orkan* (1875–1930). Iako pripada razdoblju moderne, opsežno romaneskno djelo nobelovca (1924) *Władysław Stanisław*

Reymonta (1867–1925) nastajalo je izvan književnih struja, pod dojmom piščeva seoskoga porijekla i zaokupljenosti provincijskim životom. Iako neuvjerljiv u karakterizaciji likova, uspjelost svojih romana osigurao je briljantnim opažачkim uvidima u oslikavanju malograđanske društvenosti. Djela su mu imala širok odjek u suvremenika, napose zbog tematiziranja novoga, ranokapitalističkoga društvenoga poretka i njegovih protagonista. Zanimanje za egzistencijalni opstanak, kroz metonimiju borbe za posjed, najuspjelije je pokazao u romanu »Seljaci« (»Chłopi«, 1902–09). Naturalističku struju poljske proze zastupa djelo *Gabriele Zapolske* (1860–1921). Profesionalna glumica, svojim je stajalištima izazivala sablazan konzervativne kritike, krećući se tematski u polju tabua. Društveno angažirana, u prozi je ostvarila uspjele primjere dokumentarnoga naturalizma, s njegovim najboljim obilježjima (demaskiranje društvenih zala, poistovjećivanje s ljudima s dna, promatračka oštrina).

Najpotpuniji je mladopoljski umjetnik *Stanisław Wyspiański* (1869–1907), slikar, pjesnik i dramatičar. Nacionalno oslobođenje okosnica je cjelokupna djela *Wyspiańskoga*, napose najuspjelijega, dramskoga. Pod očitim utjecajem *Mickiewicza* i *Slowackoga*, ali obogaćen svjetonazorom novoga doba, u povijesnim dramama razvijao je radnju oko sukoba velikih ličnosti (»Lelewel«, 1899; »Boleslav Smjeli« – »Bolesław Śmiały«, 1903). Literarna mu je imaginacija izrazito povijesnotvorna, u njegovu teatru defiliraju najvažniji akteri povijesti te mitski likovi europske poganske i kršćanske mitologije, u sintezi prošlosti i sadašnjosti, povijesti i bajke. S istančanim osjećajem za dramatiku prostora, za svoje inscenacije birao je mjesta snažna povijesnoga i nacionalnoga naboja (dvorci, crkve, trgovi, odnosno stvarna poprišta povijesnih zbivanja). Uzorani primjer takva postupka, tzv. »ogromnoga teatra«, djelo »Svadba« (»Wesele«, 1901), čija je krakowska premijera postala najvećim događajem u povijesti poljskoga kazališta. Situira između zbilje i bajke, slojevita je sinteza tragičnosti nacionalnoga povijesnoga puta.

Iako su mnogi književnici s kraja XIX. stoljeća djelovali tijekom cijeloga međuraća, a oni rođeni nakon 1900. i dugo u poraću, razdoblje između dvaju svjetskih ratova jasno se izdvaja u povijesti poljske književnosti. U Poljskoj su te granice još i oštrije nego drugdje u Europi, s obzirom na njihove posljedice – povratak državnosti nakon I. svjetskoga rata te kataklizmičke razmjere II. svjetskoga rata na poljskom tlu. Gornja je granica napose razvidna, zbog tragična broja književnika stradalih u II. svjetskom ratu te još više onih koji nakon rata nestaju iz javnoga života. Za razliku od optimizma 1920-ih u zapadnoeuropskim književnostima, poljske su dvadesete obilježene pesimizmom i, unatoč nacionalnom uskrснуću, slutnjom katastrofe.

Neposredno nakon I. svjetskoga rata književnost je obilježena distanciranjem od poetika moderne no puni literarni zamah dobivaju autori koji spajaju, a ne razdvajaju razdoblja: *Zofia Nałkowska* (1884–1954), uz *Mariju Dąbrowsku* (1889–1965, nastavljačicu realističke prozne tradicije), ponajbolja je romansijerka međuraća, čiji je

utjecaj bio dalekosežan i duboko u poraću, ponajprije zbog remek-djela »Medaljoni« (»Medaliony«, 1946), potresne umjetničke reakcije na užase nacističkih logora; *Juliusz Kaden-Bandrowski* (1885–1944), kroničar društvenoga okružja nakon 1918., prozaik ekspresionističkoga predznaka; *Tadeusz Boy-Żeleński* (1874–1941), kritičar stasao za Mlade Poljske, tijekom međuraća središnja ličnost krakovskoga književnoga života, autor kabaretskih slika o malograđanstvu i inteligenciji u promijenjenim političkim okolnostima (»Male riječi« – »Słówka«, 1913). Posebnost je međuratnoga književnoga života mnoštvo književnih skupina, među kojima su tri imale znatan odjek i nakon formativnoga razdoblja 1920-ih: tzv. skamandriti (nazvani prema časopisu *Skamander*, 1920–28. i 1935–39), futuristi te Krakovska avangarda. Skupinu skamandrita činili su pjesnici *Julian Tuwim* (1894–1953), *Antoni Słonimski* (1895–1976), *Jarosław Iwaszkiewicz* (1894–1980), *Kazimierz Wierzyński* (1894–1971) i *Jan Lechoń* (1899–1956), aktivni tijekom cijeloga međuraća. Unatoč raznolikim poetičkim opredjeljenjima, homogenost skupine očuvala se zahvaljujući zajedničkim istupima u javnom životu i napose suradnji do kraja 1920-ih u tjedniku *Wiadomości Literackie*, najistaknutijem književnom listu međuraća. U književnom životu bili su prepoznatljivi po agilnom aktivizmu te političkom i ideološkom izjašnjavanju i svrstavanju, suprotno apolitičnosti književnosti Mlade Poljske. Dijelom nasljeđa skupine drže se iznimna djela modernoga poljskoga pjesništva, među ostalima, zbirka »Vrebanje na Boga« (»Czyhanie na Boga«, 1918) i satirična poema »Bal u operi« (»Bal w Operze«, 1936) J. Tuwima te zbirka »Proljeće i vino« (»Wiosna i wino«, 1919) K. Wierzyńskoga.

Futuristički pravac dijelio se na dvije skupine, krakovsku, kojoj su pripadali *Bruno Jasioński* (1901–1938), *Stanisław Młodożeniec* (1895–1959) i *Tytus Czyżewski* (1880–1945), te varšavsku, u kojoj su djelovali *Anatol Stern* (1899–1968) i *Aleksander Wat* (1900–1967). Iako se isprva utjecao stranim, napose ruskim izvorima, već početkom 1920-ih ostvario je djela iznimne samosvojnosti (manifest »Nož u trbuhu« – »Nuż w bżuchu«, 1921., B. Jasiońskoga i A. Sterna). Najistaknutiji poljski futurist Bruno Jasioński, radikalno u svojem antitradicionalizmu te blizak komunističkom pokretu, nakon 1925. nastanio se u Parizu, gdje mu je tiskana poema »Słowo o Jakubie Szeli« (»Riječ o Jakubu Szeli«, 1926), jedno od najvrsnijih djela poljske pjesničke avangarde. Zbog romana »Pałę Paryż« (»Palim Pariz«, 1929) bio je optužen za bolševizam i prognan iz Francuske. Nastanivši se potom u SSSR-u, pisao je na ruskom, no stradao je u staljinističkoj čistki. Njegov je osobni i umjetnički put reprezentativan za ukupnu sudbinu poljskoga futurističkoga pravca. Krakovska avangarda djelovala je kao skupina 1922–27. Glavni je teoretičar skupine *Tadeusz Peiper* (1891–1969), a njegove je postavke pjesnički najuspjelije izrazio *Julian Przyboś* (1901–1970). Glavninu poetike definirali su oko kulta novoga, načela konstruktivizma kao glavnoga sredstva u nastajanju lirske pjesme, metafore kao semantičkoga mehanizma s pomoću kojega se gradi poetska stvarnost, tematiziranja sadašnjosti (nasuprot mladopoljskom kultu prošlosti) te glorifikacije tehničke civilizacije i urbanoga krajolika.

Razdoblje 1930-ih, tzv. Druga avangarda, obuhvaća raznorodne pjesničke skupine koje su razvijale poetike različite od Krakovske avangarde 1920-ih. Najistaknutije su među njima Lublinska avangarda, začetnika *Józefa Czechowicza* (1903–1939), te skupina *Żagary*, središte koje je bio Vilnius. Za razliku od avangardista 1920-ih koji su glorificirali urbani razvoj i tehničku civilizaciju te odbacivali nasljeđe prošlosti, naraštaju avangardista 1930-ih svjetonazorskom odrednicom postali su katastrofičan pogled na sadašnjost i slutnja prijeteće budućnosti, kao nagovještaj razorna preokreta u Poljskoj uoči početka II. svjetskoga rata.

Izvan međuratnih struja i pokreta nastajao je opus *Konstantyja Ildefonsa Gałczyńskiego* (1905–1954), pjesnika groteske, fantastike i ironijski sentimentalna lirizma, te najznačajniji dramski opus poljskoga modernizma, djela *Stanisława Ignacyja Witkiewicza* (1885–1939). Rodonačelnik modernoga poljskoga teatra groteske i apsurda, zaokupljen dramatikom velikih ljudskih pitanja o smislu svega živoga, Witkiewicz je preteča katastrofične vizije čovjeka u totalitarnom okruženju te »mučnine« poratnoga egzistencijalizma. Glavninom neshvaćen u suvremenika, njegov je opus, u kojem su, osim drama, romani i filozofski tekstovi te bogata likovna ostavština, doživio punu recepciju i afirmaciju tek u sastavu postmodernih kazališnih poetika. Izrazitom samosvojnošću odlikuje se i djelo *Brune Schulza* (1892–1942), najvažnijega poljskoga proznoga avangardista. Djelujući daleko od središta književnoga života, na krajnjem jugoistoku zemlje, stvorio je prozni opus determiniran ozračjem provincije i njezinim materijalnim i duhovnim inventarom, s protagonistima koji su marginalne, anakrone pojave, izmještene iz optjecaja društvene prihvaćenosti (zbirke pripovijedaka »Dućani cimetove boje« – »Sklepy cynamonowe«, 1934; »Sanatorij pod klepsydrom« – »Sanatorium pod klepsydrą«, 1937). U Schulzovoj je prozi izrazita autobiografska sastavnica (vrijeme odrastanja, provincijski grad, dječastvo u poljsko-židovskoj obitelji, lik oca predodčen kao arhetipska, mitska figura). Sugestivnost, bogatstvo izričaja, simbolizacija na rubu fantastičkoga, nakon prvoga inozemnoga prijevoda (na francuski 1959), potaknuli se jednodušno međunarodno kanoniziranje Schulza kao jednoga od najvećih europskih prozaista prve polovice XX. stoljeća.

Bruno Schulz

2.5. Suvremeno doba

Najvažniji književnici ranoga poraća debitirali su već tijekom 1930-ih. Nedvojbeno je najistaknutiji među njima *Witold Gombrowicz* (1904–1969). Iz ranoga opusa, nastalo ga prije rata, izdvaja se roman »Ferdurdurke« (1937), kojim je najavio estetsku promjenu u književnosti, naprasno zaustavljenu ratom. Godina 1939. zatječe Gombrowicza u Argentini, gdje je potom ostao više od dvadeset godina. Poratna, tzv. transatlantska faza stvaralaštva (zbog romana »Trans-Atlantyk«, 1953), zadugo je ostala u Poljskoj slabo poznata i neocijenjena, no na početku XXI. stoljeća Gombrowicza se smatra najvećim poljskim književnikom XX. stoljeća. Njegov tip proze, primjer tzv. suhe književnosti, graničnoga diskursa između naoko suhoparna, zapisničkoga fabuliranja i esejističkih, filozofičnih dionica, ogolio je najvažnije društvene miteme modernoga europocentričnoga življenja i njegove kolektivne jezgre, poput obitelji, škole, odgoja, tobožnje intelektualne elite, revolucionarne mladeži, nemoći viših klasa i dogmatizma nižih slojeva, pozerskoga patriotizma i lažnih svetinja, uopće svemoći gluposti i nemoći pameti, koje zakrivaju istine o čovjeku i njegovoj prirodi.

Među autorima je koji su se javili u književnosti 1930-ih i *Stanisław Jerzy Lec* (1909–1966). U zbirci »Nepočesljane misli« (»Myśli nieuczesane«, 1957) aforističnost i sažetost izražajno pronose tragizam, kao pozadinu pokušaja racionalizacije osjećajnosti. Katastrofičnost s kraja 1930-ih prenijela se i na stvaralaštvo poraća, što svjedoči i paradigmatično djelo *Czesława Miłosza* (1911–2004). Već njegova najranija knjiga poezije, »Poema o zamrlom vremenu« (»Poemat o czasie zastygłym«, 1933), sadržava najkarakterističnije obilježje Miłoszeva stvaralaštva: upitanost nad sudbinom pojedinca i kolektiva u prijelomnim društvenim okolnostima, pri čem je autoru svojstven visok moralni orijentir, kojemu je stran svaki pragmatizam i koristoljublje. Na razini cjeline, Miłoszev opus sadržava metafizičku koncepciju razumijevanja čovjekove naravi, takvu kojoj je cilj definirati neprijeporne moralne kategorije koje pojedincu pomažu da opstane u svijetu izloženom katastrofičnim preokretima.

Među prozaicima koji su obilježili poraće ističe se *Jerzy Andrzejewski* (1909–1983), autor kanonskoga romana »Pepeo i dijamant« (»Popiół i diament«, 1948), alegorije neumoljivosti povijesnoga usuda i zlosretne sudbine. Taj roman, koji odgovara na velike ideološke i etičke dvojbe prvih godina mira u socijalističkoj Poljskoj, primjer je poljskoga poratnoga proznoga egzistencijalizma. Romantičku nit poratne proze, koju simbolizira solidarnost kao središnje etičko načelo, romanima je zastupao *Kazimierz Brandys* (1916–2000), dok je *Stanisław Dygat* (1914–1978) nasljedovao prijeratnu grotesku i njezinu potrebu da svijet gleda iskosa, rugalački. Iako vjeran poetici groteske, uspijevao je ostvariti djela i visoke moralne osnove, poput romana »Bodensko jezero« (»Jezioro Bodeńskie«, 1946). *Julian Kawalec* (1916–2014) te nakon njega *Wiesław Myśliwski* (r. 1932) najistaknutiji su predstavnici struje tematski vezane uza selo: tzv. seosku prozu oslobodili su tradicionalnoga realizma i njegova navodnoga

autentizma. Svjetsku slavu stekao je pisac znanstvene fantastike *Stanisław Lem* (1921–2006), prozaik s izraženim književnoteorijskim afinitetom. Veliku popularnost u poraću za svojega kratka životnoga i stvaralačkoga vijeka stekao je *Marek Hłasko* (1934–1969), autor tzv. tvrdokuhane proze, dokumentarističkih, autobiografističkih zbirki pripovijedaka, koje svjedoče o promjeni društvene paradigme. Među piscima koji su problemski kompleks II. svjetskoga rata transponirali u psihološku pozadinu poratnoga svijeta najvažniji je dramatičar *Slawomir Mrożek* (1930–2013), uzoran nastavljač dramatike S. I. Witkiewicza, nadograđene iskustvom poratnoga totalitarizma. Junaci njegove najpoznatije drame »Tango« (1964) prototipni su za mentalitet europskoga hladnoratovskoga okružja, u kojem pojedinac, nemoćan pred procesima kojima svjedoči, život podređuje izgradnji osobnih mehanizama obrane, vezujući se za tobožnju sigurnost monotone svakidašnjice.

S obzirom na razmjere pogroma na tlu Poljske tijekom II. svjetskoga rata, motivi holokausta i ratnoga stradanja obilježili su cijeli naraštaj poljskih književnika stasao u polovici XX. stoljeća, ostavši do danas važnom odrednicom propitivanja nacionalnoga identiteta i umjetničkoga čina vraćanja prošlosti. Naglo prekinuta književna produkcija 1939., nakon 1945. više nije mogla nastaviti putem drugih europskih književnosti, koje su se odmicale od ratnoga kaosa: poljska je zbilja i desetljećima nakon rata bila opterećena njegovim posljedicama te je zadugo ostala obilježena ratnim diskursom. *Tadeusz Borowski* (1922–1951), prošavši iskustvo nacističkoga koncentracijskoga logora, smisao čovjekova postojanja nalazio je u biblijskim početcima te je radikalno ironizirao stečevine moderne civilizacije u potresnim pripovijestima »Kod nas u Auschwitzu« (»U nas w Auschwitzu«) i »Gospodo, izvolite u plinsku komoru« (»Proszę państwa do gazu«, obje 1946). U novije doba izniman je doprinos temi holokausta dokumentarističko djelo *Hanne Krall* (»Stići prije Gospodina Boga« – »Zdążyć przed Paniem Bogiem«, 1977).

Iz ratnoga naraštaja proizašli su i *Tadeusz Różewicz* (1921–2014), pjesnik elementarnosti izraza, otpornoga na poetičke mijene, *Miron Białoszewski* (1922–1983), pjesnik kubističke, izlomljene svakidašnjice, tzv. poetike malih stvari, potom *Zbigniew Herbert* (1924–1998), autor ironijskoga modusa, uperena protiv amoralnosti suvremenoga svijeta, *Wysława Szymborska* (1923–2012), dobitnica Nobelove nagrade, koja je, u razdoblju političkoga »otapanja« nakon 1956, intimističkim i melankoličnim izričajem pridonijela dokidanju dogmatskoga mišljenja u književnosti.

U poljskom pjesništvu 1950-ih razmjerno je razvidan smjer tzv. turpizam, osmišljen kao afirmacija estetike ružnoće te kao negacija poetskoga esteticizma. Razvio se kao reakcija na turobnu poslijeratnu zbilju, u kojoj se pod krinkom političke konsolidacije marginaliziralo društveno osjetljive skupine (ratne stradalnike, beskućnike, siročad, invalide). Najvažniji je turpistički pjesnik *Stanisław Grochowiak* (1934–1976). Deziluzionizam njegova pjesništva (zbirka »Viteška balada« – »Ballada

rycerska«, 1956) upravo je zahvaljujući poetskoj obradbi tradicionalno nepoetskih tema imao ulogu estetske i etičke provokacije u poratnoj poljskoj književnosti. U pjesništvu 1970-ih prevladavao je tzv. Novi val (polj. *Nowa fala*), koji je okupljao pjesnike nakon zbivanja 1968 (studentski prosvjedi u svim velikim poljskim gradovima, koji su bili ugušeni, izazvavši političku krizu u zemlji) te 1970 (radnički prosvjedi,

Wysława Szymborska

također brutalno ugušeni, nakon kojih je komunistički režim proglasio izvanredno stanje). Program skupine, definiran u raspravi »Neprikazani svijet« (»Świat nie przedstawiony«, 1974) *Juliana Kornhausera* (r. 1946) i *Adama Zagajewskoga* (r. 1945), najuspjelije zastupan u pjesništvu *Stanisława Barańczaka* (1946–2014), formirao se kao opreka prema poetikama nakon II. svjetskoga rata i odraz potrebe da književnost reagira na uznemirujući društveno-politički trenutak Poljske 1970-ih. Pjesništvo *Ryszarda Krynickoga* (r. 1943, objavljuje od 1966), također pripadnika Novoga vala i aktivista protiv komunističkoga režima, obilježeno je temama zreloga egzistencijalizma (kaos, praznina, ništavilo). Budući da emanira ozračje represije i svojevrne zatočenosti, pjesništvo Krynickoga često se tumači u ključu političkih i ideoloških previranja 1970-ih te napose pokušaja da se s pomoću poezije prevladaju zadanosti onodobnoga totalitarističkoga novogovora (»Naš život raste« – »Nasze życie rośnie«, 1978).

U poljskom književnom životu posljednjih desetljeća XX. stoljeća djelovao je niz književnika raznolikih, kadšto i disparatnih rukopisa, vezanih uza osobna svjetonazorska i poetička opredjeljenja: *Ryszard Kapuściński* (1932–2007), publicist vrsna dokumentarističkoga stila, *Wiesław Myśliwski* (r. 1932; roman »Vidokrug« – »Widnokrąg«, 1997), pjesnikinja i feljtonistica *Ewa Lipska* (r. 1945) te naraštaj u poraću rođenih prozaika, znatna europskoga odjeka, među kojima napose *Jerzy Pilch* (r. 1952; roman »Moćni anđeo« – »Pod mocnym aniołem«, 2000), te *Andrzej Stasiuk* (r. 1960) i *Olga Tokarczuk* (r. 1962), predstavnici svojevrzne poljske inačice magičnoga realizma, autori proznoga izraza s jakim povijesno-ideološkim kontekstom. *Bohdan Zadura* (r. 1945), pjesnik, prozaik i kritičar, objavio je više od dvadeset zbirki poezije (prva je »U krajobrazu s amfora« – »W krajobrazu z amfor«, 1968; posljednja »Nakon šte-

te«, »Po szkodzie«, 2018) i jedan je od najnagrađivanih suvremenih poljskih autora te od 2004. glavni urednik glasovitoga književnoga časopisa *Twórczość*. Piotr Sommer (r. 1948) pjesnik je, esejist i prevoditelj, od 1994. glavni urednik mjesečnika *Literatura na świecie*, anglist i prevoditelj s engleskoga te najistaknutiji poljski antologičar pjesništva engleskoga izraza, objavljuje pjesme od 1970-ih (»W krześle« – »U stolcu«, 1977). Iako mu je poetski izraz razmjerno hermetičan, velik društveni odjek ima opus *Andrzeja Sosnowskoga* (r. 1959, objavljuje od 1992), poput Sommera anglista i prevoditelja s engleskoga, čije se semantički kompleksno i metaforički slojevito pjesništvo drži jedinstvenom pojavom današnje poljske književnosti (zbirke »Nakon duge« – »Po tęczy«, 2007). Među prozaistima najistaknutiji su autori *Paweł Huelle* (r. 1957. u Gdańsku, kao student sudjelovao u prosvjedima pokreta Solidarnost; tematski je usredotočen na rodni grad i njegovu povijest – roman »Weiser Dawidek«, 1987), *Stefan Chwiniński* (r. 1949), također tematski upućen na rodni mu Gdańsk (roman »Hannemann«, 1995). Posve jedinstvena književna pojava jest prozno djelo *Dorote Masłowske* (r. 1983), koja je, objavivši roman »Poljsko-rusko rat pod bijelo-crvenom zastavom« (»Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną«, 2002), postala književna senzacija i izvan granica Poljske. Uspjeh toga romana, koji je poetički i oblikotvorno bio oštar zaokret prema jeziku i doživljajnosti naraštaja rođenih nakon 1980-ih, otvorio je put nizu debitantskih literarnih glasova, koji su premjestili književni život iz središta modernističkoga kanona na mnoštvo raznorodnih postmodernih poetika.

LITERATURA

- Benešić**, Julije, *Dwa odczyty o Polakach i o sobie*, Warszawa 1934.
- Benešić**, Julije, »Kratak pregled poljske književnosti«. U: *Poljska lirika*, Zagreb 1939., str. 3–16.
- Benešić**, Julije, *Kritike i članci*, Zagreb 1943.
- Benešić**, Julije, »Pjesme, feljtoni i članci«, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 84, Zagreb 1969., str. 27–106.
- Blažina**, Dalibor, *U auri Dušnog dana*, Zagreb 2005.
- Današnja Poljska* (zbornik), Zagreb 1948.
- Malić**, Zdravko, *Polonica*, Zagreb 1973.
- Malić**, Zdravko, »Poljska književnost«. U: *Povijest svjetske književnosti*, sv. 7, Zagreb 1975., str. 123–233.
- Miłosz**, Czesław, *Historia literatury polskiej do roku 1939*, Kraków 1993.
- Malić**, Zdravko, *Mickiewicz itd.*, Zagreb 2002.
- Malić**, Zdravko, *Iz povijesti poljske književnosti*, Zagreb 2004.
- Malić**, Zdravko, *Między życiem a światem*, Warszawa 2006.

ENCYCLOPAEDIC OVERVIEW OF POLISH LITERARY HISTORY

Tea Rogić Musa

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography, Zagreb

tea.rogic@lzmk.hr

ABSTRACT: This paper brings an overview of Polish literary history, composed using a chronological literary-historic principle, and made for the purposes of an encyclopaedic overview. Types of information and their analysis are therefore adjusted to the genre of the general encyclopaedia and its macropaedic structure. The purpose of such a comprehensive overview is a brief, yet substantial insight into the main course of Polish national literature, given its key literary-historic periods, protagonists and canonical literary works. Although directed didactically in terms of reception, it is encyclopaedically thought of as being a treasure trove of basic Polish-studies literary-historic knowledge.

Keywords: *Polish literature; literary history; general encyclopaedia*

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje-Nekomercijalno (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Sadržaj smijete umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti i preradivati ga, uz obvezno navođenje autorstva, te ga koristiti samo u nekomercijalne svrhe.